

OD REDAKCJI

W związku z osiemdziesiątą rocznicą zakończenia II wojny światowej tematem przewodnim numeru 45 półrocznika „Pamięć i Sprawiedliwość” jest stan badań nad niemiecką i sowiecką okupacją Polski w latach 1939–1945. Autorzy artykułów ocenili wykorzystany w literaturze przedmiotu zasób źródłowy i przyjętą metodologię, wysunęli także liczne postulaty badawcze. Wskazali, że choć od opisywanych wydarzeń minęło 80 i więcej lat, niektóre kwestie wciąż pozostają słabiej opracowane. W numerze zamieszczono także artykuły poświęcone m.in. polityce narodowościowej okupantów, represjom wobec Polaków i obywateli polskich w ZSRS czy też roli partii narodowosocjalistycznej w Generalnym Gubernatorstwie.

Numer otwiera esej Ryszarda Kaczmarka. Autor przedstawił rozważania w pięćdziesiątą piątą rocznicę publikacji pracy prof. Czesława Madajczyka *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*. Podkreślił, że jest to bardzo ważna pozycja w historiografii, do tej pory ciesząca się dużą popularnością wśród czytelników. Równocześnie postulował konieczność opracowania nowej, bazującej na obecnym stanie wiedzy, syntezy dziejów naszego kraju podczas II wojny światowej.

Na dział „Studia” złożyło się 11 tekstów. Konrad Graczyk i Hubert Mielnik zaprezentowali stan badań nad okupacyjnym prawem, sądami i administracją na ziemiach polskich w latach 1939–1945. Badacze zwrócili uwagę m.in. na znikomą liczbę publikacji poświęconych tej tematyce, a dotyczących obszarów zajętych jesienią 1939 r. przez ZSRS. Następnie Mateusz Kubicki przeanalizował dorobek polskiej historiografii na temat niemieckiej gospodarki rolnej na ziemiach wcielonych do Rzeszy oraz w Generalnym Gubernatorstwie. Pisząc o tych pierwszych obszarach, podkreślił znaczące dysproporcje odnośnie do liczby opracowań pomiędzy Krajem Warty a Pomorzem, Kujawami i pozostałymi ziemiami anektowanymi przez Niemcy. Z kolei Tomasz Ceran opisał dorobek 80 lat badań nad zbrodnią pomorską 1939 r. Wskazał na konieczność podjęcia prac nad opracowaniami problemowymi i analitycznymi oraz nad nową monografią dotyczącą masowych mordów w Piaśnicy. Tomasz Bereza zaprezentował stan badań nad Zbrodnią Wołyńską. Jego zdaniem, mimo dużej liczby publikacji, wciąż istnieją niezbadane pola badawcze, jak doprecyzowanie liczby ofiar, identyfikacja sprawców czy też opisanie zbrodni OUN i UPA dokonanych na Polesiu, Bukowinie i Żytomierszczyźnie. Wojciech Wichert

przedstawił rolę polityczną i struktury NSDAP w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945. Zwrócił uwagę na duże znaczenie partii nazistowskiej w umacnianiu reżimu okupacyjnego. Piotr Majewski poświęcił swój artykuł problematyce ochrony dóbr kultury przez instytucje muzealne w Generalnym Gubernatorstwie. Omówił takie zagadnienia, jak okupacyjny nadzór nad muzeami oraz rejestrowanie strat przez polskie władze konspiracyjne i uchodźcze w celu przygotowania powojennej restytucji dóbr kultury. Następnie Bogumił Rudawski opisał proces ściągnięcia przez władze w Berlinie Niemców z Łotwy i Estonii oraz osiedlenia ich w Kraju Warty w latach 1939–1940. Scharakteryzował aparat administracyjny odpowiedzialny za przebieg tego procesu oraz przedstawił dane statystyczne dotyczące „akcji bałtyckiej”. Alicja Gontarek przeanalizowała polskie piśmiennictwo na temat pomocy zbrojnej udzielonej gettu warszawskiemu przez Armię Krajową (akcja „Getto”, kwiecień–maj 1943 r.). Zaprezentowała opracowania naukowe i popularnonaukowe poświęcone tej kwestii, powstałe w latach 1944–2023 w kraju oraz na emigracji. Grzegorz Hryciuk pochylił się nad stanem wiedzy nad represjami wobec Polaków i obywateli polskich w ZSRS w latach 1939–1941. Wskazał na liczne trudności w badaniu tej tematyki, przede wszystkim z powodu niemożności korzystania z archiwów rosyjskich i białoruskich. Krzysztof Siwek opisał problem polskich granic w kontekście kontaktów Anthony’ego J. Drexela Biddle’a z rządem Stanisława Mikołajczyka w 1943 r., do chwili odejścia Biddle’a ze stanowiska ambasadora USA przy rządzie Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie. Władysław Bułhak i Mariusz Olczak wykazali zaś, że wojenne wspomnienia Kazimierza Leskiego należy uznać częściowo za dzieło literackie, choć osnute wokół rzeczywistych wydarzeń.

Na dział „Varia” złożyły się cztery teksty. W pierwszym Dariusz Rogut przypomniał losy żołnierzy Armii Krajowej i obywateli polskich w obozie sowieckim nr 228 dla jeńców wojennych i internowanych NKWD-MWD w Dzaudżikau w latach 1945–1947. Joanna Lubecka poświęciła artykuł Jerzemu Sawickiemu, prawnikowi, który po II wojnie światowej, jako prokurator Najwyższego Trybunału Narodowego, stworzył koncepcję „zbrodniczego systemu”, pozwalającą na sądenie zbrodniarzy niemieckich. Robert Skobelski opisał problem opieki duszpasterskiej nad Polakami pracującymi w Niemieckiej Republice Demokratycznej do końca lat siedemdziesiątych XX w. na podstawie dokumentów polskich. Autor wykazał, że mimo wielu przeciwności ze strony władz PRL i NRD, większość pracowników była otoczona opieką duszpasterską i miała możliwość uczestniczenia w mszach świętych oraz innych przedsięwzięciach organizowanych przez księży polskich i niemieckich. Działalność Komitetu Pomocy Polakom we Francji w świetle materiałów z Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu stała się tematem artykułu Michała Kłakusa. Wprowadzenie stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. zaskoczyło wielu Polaków przebywających w tym czasie we Francji. Tym, którzy postanowili nie wracać do kraju, Komitet zapewniał pomoc informacyjną, materialną, finansową i moralną aż do 1991 r.

Dział „Materiały i dokumenty” zawiera przygotowane i opracowane przez Radosława Stróżyka sprawozdanie ogólnooorganizacyjne komendy Okręgu Warszawa Armii Krajowej za okres od 1 września 1943 do 1 marca 1944 r., czyli w czasie największego rozwoju okręgu, przechowywane w zbiorach archiwalnych Instytutu Pamięci Narodowej.

W dziale „Recenzje i polemiki” zamieszczono omówienie książki Joanny Urbańskiej i Árona Máthégo pt. *Lenvirágok a véres mezőkön. Ukránok, lengyelek és magyarok: népi-rtás, menekülés, segítségnyújtás* (w tłumaczeniu na polski: „Kwiaty lnu na zakrwawionych polach. Ukraińcy, Polacy i Węgrzy: ludobójstwo, ucieczka, pomoc”). Jak dowodzi recenzentka, Maria Zima-Marjańska, jest to pierwsza praca, która zawiera tak wnikliwe omówienie zbrodni popełnionych przez ukraińskich nacjonalistów na Polakach na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej z perspektywy węgierskiej. Według autorki recenzji, omawiane opracowanie stanowi ważną pozycję w historiografii stosunków polsko-węgierskich.

Tom zamykają dwa sprawozdania: z konferencji „Emigracja niepodległościowa w USA w latach 80.,” która odbyła się w Summersville (West Virginia, USA) 4–6 czerwca 2025 r. oraz z ogólnopolskiej konferencji naukowej „Okupacja w Polsce w latach 1939–1945”, zorganizowanej 8–9 maja tego roku w Warszawie.

Bartosz Janczak

ORCID: 0000-0003-0233-7443

Karolina Trzeskowska-Kubasik

ORCID: 0000-0002-6766-3736